

Studia z dziejów diecezji pomezjańskiej w 775. rocznicę jej utworzenia. Materiały z V Sympozjum Dorotańskiego w Kwidzynie [23 VI 2018], red. J. Liguz, Pelplin 2020, ss. 200.

W 1994 r. w diecezji elbląskiej zainaugurowano sympozja poświęcone błogosławionej Dorocie, jednej z patronów Kościoła lokalnego. Nie były one organizowane regularnie, ale przyczyniły się do upowszechnienia wiedzy o średniowiecznej rekluzie i jej kulcie na przestrzeni wieków. Służyły również umacnianiu więzi międzyludzkich (także z ludnością, która opuściła te tereny po 1945 r. i zamieszkała w Niemczech Zachodnich) oraz budowaniu tożsamości młodej, bo erygowanej w 1992 r., diecezji. W tym ostatnim aspekcie szczególnie ważne okazało się V Sympozjum Dorotańskie, które odbyło się w 2018 r. w Kwidzynie. Prawie w całości zostało poświęcone upamiętnieniu 775. rocznicy ustanowienia diecezji pomezjańskiej, do której przeszłości – co zrozumiale – odwołuje się Kościół elbląski.

W publikacji zamieszczono siedem artykułów naukowych, ponadto list wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego opata dr. Brunona Plattera (pełnił urząd do sierpnia 2018 r.), kazanie biskupa elbląskiego dr. Jacka Jezierskiego na rozpoczęcie sympozjum i przyczynek dr hab. Marty Kowalczyk pt. „Starodawny ryt z bł. Dorotą z Mątów” (jedyne tekst nawiązujący wprost do głównej idei sympozjów).

Opracowania naukowe rozpoczyna artykuł prof. Romana Czai z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu poświęcony krajobrazowi miejskiemu Pomezanii w średniowieczu. Prezentuje on w dużym stopniu realia tworzenia się diecezji pomezjańskiej. Autor stara się odpowiedzieć na pytania dotyczące funkcji wypełnianych przez osady miejskie w dawnym systemie osadniczym, ale analizuje też związane z tym kwestie prawno-ustrojowe i społeczne. Przypomina, iż sieć miejską na terenie Pomezanii zaczął tworzyć zakon krzyżacki od założenia Kwidzyna w 1234 r., który stał się punktem centralnym na tych terenach. Potem wymienia inne miasta, zakładane również przez biskupów i kapitułę pomezjańską. Analizuje przywileje lokacyjne, ale najwięcej uwagi poświęca statutowi o miastach z 1510 r. biskupa Hioba von Dobenecka oraz poprzedzających go wilkierzom krajowym z 1494 i 1503 r. Druga część artykułu to już szczegółowa analiza zapisów tego statutu, dotyczących życia religijnego, wypełniania obowiązków kościelnych, dyscypliny czy porządku gospodarczego.

Kolejne trzy artykuły zostały poświęcone zabytkom i sztuce sakralnej – przede wszystkim katedrze kwidzyńskiej i tamtejszemu zamkowi. Rozpoczyna je tekst dr. hab. Janusza Trupindy, dyrektora Muzeum Zamkowego w Malborku, o zamku w Kwidzynie w czasach bł. Doroty na podstawie średniowiecznych źródeł pisanych. Autor odnosi się w nim do prowadzonych ostatnio badań konserwatorskich, przedmiotowej historiografii i podejmuje problematykę identyfikacji pomieszczeń w analizowanym obiekcie. Z najstarszych dokumentów wydobywa informacje o re-fektarzu, domu prepozyta, dormitorium, kapitułarzu i kaplicy/skryptorium.

Dr hab. Tomasz Torbus, profesor Uniwersytetu Gdańskiego, skupił się na kruchcie południowej katedry w Kwidzynie. Określa ją jako „najstarszy przykład rzeźby architektonicznej w pruskim państwie zakonu krzyżackiego”. To budowla wyróżniająca się od pozostałych części obiektu materiałem budowlanym i detalami. Interesowali się nią dawni badawcze i podawali różne daty jej powstania oraz chronologię wprowadzanych zmian. Autor tekstu dużo uwagi poświęca rzeźbom i ich pochodzeniu z Gotlandii.

Trzeci artykuł, wpisujący się w problematykę historii sztuki, to opracowanie ks. prof. dr. hab. Ryszarda Knapińskiego z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Tytuł wskazuje, że autor planował go poświęcić polichromii katedry w Kwidzynie, ale otrzymaliśmy w pierwszej części długi wykład na temat „Biblii pauperum”, a w drugiej o kulcie według postanowień synodalnych. Niewiele zaś dowiadujemy się o samych malowidłach w tej ważnej świątyni. Może szkoda, że autor nie podjął próby wskazania przynajmniej na cenniejsze dzieła, o których pisano już w literaturze zarówno niemieckiej, jak i polskiej. Natomiast ważne są uwagi odnośnie do związków polichromii kwidzyńskiej z postanowieniami statutów synodalnych diecezji pomezkańskiej. Należy też przypomnieć, że przynajmniej część tych malowideł została odnowiona podczas niedawnych prac konserwatorskich.

W diecezjach pruskich bardzo ważną rolę odgrywały kapituły katedralne. Artykuł im poświęcił dr hab. Radosław Biskup, profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Tekst napisany z dużą erudycją służy raczej przypomnieniu wiadomości przedstawionych już w wielu publikacjach. Zaletą jest niewątpliwie doprecyzowanie pojęć i pokazanie związków z zakonem krzyżackim. W przypisach brakuje jednak przywołania monumentalnego dzieła Alojzego Szorca o dominium warmińskim¹ (gdzie dużo na temat samej kapituły i jej relacji z biskupami) i jego artykułów dotyczących tej problematyki². Nie wspomniano również o słowniku biograficznym kapituły warmińskiej, choć zapewne nowsze opracowania korygują niektóre, zawarte w nim ustalenia³.

Kult eucharystyczny w zakonie krzyżackim zaprezentował prof. dr hab. Waldemar Rozyński. W artykule omówił liturgiczne obchody w roku kościelnym, procesje Bożego Ciała, wystawienie i przechowywanie Najświętszego Sakramentu, Komunię św. chorych i częstotliwość przystępowania do Komunii św. Dużą zaletą opracowania jest szerokie wykorzystanie cennego źródła, jakim jest „Das grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens”.

¹ A. Szorc, *Dominium warmińskie 1243–1772. Przywilej i prawo chełmińskie na tle ustroju Warmii*, Olsztyn 1990.

² A. Szorc, *Państwo zakonne i organizacja kościelna w Prusach (1243–1525)*, w: *Piśmiennictwo pragmatyczne w Polsce do końca XVIII wieku na tle powszechnym*, red. J. Gancewski, A. Wałkowski, Olsztyn 2006, s. 9–24; tegoż, *Diecezja warmińska a zakon krzyżacki 1243–1525*, w: *Zakon krzyżacki w historii, ideologii i działaniu – symbole dziejowe*, red. J. Gancewski, Olsztyn 2010, s. 39–46; tegoż, *Wybór biskupa warmińskiego przez Kapitułę Warmińską w teorii i praktyce*, w: *Warmińska Kapituła Katedralna. Dzieje i wybitni przedstawiciele*, red. A. Kopiczko, J. Jezierski i Z. Żywica, Olsztyn 2010, s. 233–255.

³ *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, Olsztyn 1996. Cyt. w przyp. 62 rozprawa doktorska Radosława Krajniaka pozostaje jeszcze w maszynopisie.

Ostatni artykuł to opracowanie ks. prof. dr. hab. Wojciecha Zawadzkiego na temat modelu kapłana pomezkańskiego w XV w. w świetle ustawodawstwa synodalnego. Przepisy mają charakter normatywny, jednak w dużym stopniu znajdują odniesienie w praktyce. Świadomość tego pozwala nam – w przypadku braku źródeł wskazujących na to, jak było rzeczywiście – poprawnie opisać życie religijne oraz sposób sprawowania liturgii i sakramentów w danym okresie. Można również wydożyć występujące nieprawidłowości i nadużycia oraz przedstawić zalecane sposoby naprawy i usprawnienia duszpasterstwa. W tym przypadku zostało to pokazane na podstawie postanowień synodalnych diecezji pomezkańskiej w okresie przedreformacyjnym.

Dr hab. Marta Kowalczyk skupiła się na opisie wizerunku bł. Doroty na rycie – jak pisze – pochodzącym prawdopodobnie z połowy XVIII w. Przedstawia on błogosławioną leżącą na łożu, a obok niej Chrystusa-Oblubieńca udzielającego jej Komunii św. Pod obrazem znajduje się jeszcze napis, który autorka przytoczyła też w tłumaczeniu na język polski.

W ostatniej części publikacji zamieszczono jeszcze 50 różnych szkiców, planów, rysunków i malowideł.

Podsumowując, należy zwrócić uwagę na to, że autorami tekstów są cenieni naukowcy z różnych uniwersytetów: Mikołaja Kopernika w Toruniu, Gdańskiego, Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Katolickiego w Lublinie i Seminarium Duchownego w Elblągu. Artykuły zostały przygotowane na podstawie materiałów archiwalnych, publikowanych źródeł oraz literatury przedmiotu. Niektóre z nich mają charakter podsumowujący stan najnowszych badań, ale w zdecydowanej większości prezentują także treści zupełnie nowe. Nie jest to wprawdzie *stricte* praca zbiorowa o dziejach diecezji pomezkańskiej w średniowieczu, ale poruszono w niej wiele wątków wpisujących się w szerokie ujęcie takiej problematyki. Każde kolejne sympozjum przyniesie na pewno nowe cenne opracowania, służące zarówno pogłębieniu, jak i popularyzacji wiedzy o historii Pomezanii i lokalnego Kościoła – obecnie diecezji elbląskiej.

Ks. prof. dr hab. Andrzej Kopiczko
Uniwersytet Warmińsko Mazurski w Olsztynie